

J.A.A. van Doorn, *Duits socialisme. Het falen van de sociaal-democratie en de triomf van het nationaal-socialisme* (Amsterdam: Mets & Schilt, 2007) 317 p. ISBN 9789053305508

In april 1932 werd door de Duitse vakbeweging een congres georganiseerd, waarop een revolutionair plan ter bestrijding van de crisis werd gepresenteerd. Het stelde een anticyclische politiek voor zoals vier jaren later Keynes zou uitdragen. Het congres werd een sof. De sociaaldemocratische partij (SPD) was verstoord dat de vakbeweging zich had gemengd in haar domein, dat van de politiek. Bovendien wilde ze niet de redster van het kapitalisme worden noch het weinig democratische kabinet van Brüning tegenover de nazi's in gevaar brengen. De leiding van de vakbeweging deelde bovendien haar vrees dat het plan tot inflatie zou leiden, zoals die van 1923. Kortom, partij en vakbeweging volhardden in een passief afwachten.

Is die passieve SPD dus niet medeverantwoordelijk voor het succes van de nazi's? Hebben zij met hun socialistische hervormingen niet handig gebruik kunnen maken van die passiviteit? Dat zijn de vragen die Van Doorn zich in zijn nieuwste boek stelt. Volgens hem was het Derde Rijk 'alleen al door zijn sociaal nivellerende tendenties, inderdaad op weg [...] naar socialisme' (p. 246). Zo krijgt het nazi-experiment drie nieuwe betekenissen. Ten eerste was het een vorm van Duits socialisme, ten tweede was het een werkelijke revolutie, waarin Duitsland afscheid nam van de oude standen- en klassenhiërarchie. De nazi's legden de basis voor de egalitaire 'burger' van de Bondsrepubliek. Ten derde was het nazi regime een modern en moderniserend regime, niet in de laatste plaats doordat het elementen van de moderne verzorgingsstaat invoerde.

Om zijn uitdagende stellingen te ondersteunen onderzoekt Van Doorn de geschiedenis van de Duitse sociaaldemocratie. Zijn conclusie is, dat deze er nooit in geslaagd is haar socialistisch streven te verbinden met een nationalistische aanpak. Ten tweede heeft de nadruk op de revolutie en de zuiverheid van de marxistische theorie alle deuren gesloten voor reformistische daden en toenadering tot andere politieke stromingen in het Duitse Rijk. Zo verloor ze het contact met jongere generaties, die vervolgens door de nazi's met succes door een radicale socialistische en nationalistische politiek gemobiliseerd werden.

Van Doorn betoogt echter, dat de SPD altijd een daadkrachtige, reformistische onderstroom heeft gekend, die een nationaal getint socialisme voorstond. Deze werd echter stelselmatig onderdrukt. Dat gold in de eerste plaats Ferdinand Lassalle, in 1863 medeoprichter van de ADAV en zijn opvolger Johann Baptist von Schweitzer die met behulp van Bismarck een *Volksstaat* in het leven wilden roepen. Zij waren bij uitstek nationalist, maar ze werden door hun internationalistische marxistische rivalen terzijde gedrukt. Anderen stonden zelfs een sociaal imperialisme voor, maar de marxisten determineerden liever de functie van het imperialisme voor de ontwikkeling van het kapitalisme. Reformisten bepleitten hervormingen, maar de partijleiding wilde geen verantwoordelijkheid nemen voor het kapitalisme. Steeds word je herinnerd aan de boutade van de socialist Moses Hess over Marx: '*La critique comme moyen et la révolution comme but: voilà Marx*'.

Het is bijzonder knap om in 370 vloeiend geschreven pagina's een dergelijke analyse te presenteren, maar toch heeft Van Doorn mij niet kunnen overtuigen. Een belangrijk deel van zijn redenering is gebaseerd op niet uitgewerkte *counterfactual history*. Wat voor soort socialisme zou Lassalle of de socialistisch imperialist Lensch

in praktijk hebben gebracht? Overigens werden door het Kautskyaans centrum niet alleen reformisten, maar ook revolutionaire opposanten monddood gemaakt. Over de *Jungen* spreekt Van Doorn niet. Zij predikten echter een ander soort activisme. Ook was de SPD lang niet zo internationalistisch als Van Doorn beweert, dat internationalisme van de socialisten was toch vooral een *Feindbild* van conservatieve tegenstanders. Hoe schuldig was de SPD nu precies te midden van andere factoren in de opkomst van het nazisme? Wat bedoelt Van Doorn eigenlijk met ‘socialisme’? Het begrip is multi-interpretabel, zegt hij terecht (p. 227), maar hij expliciteert het begrip niet en kiest voor een vage vergelijking van nazi-socialisme met wat in de SPD en andere socialistische (in feite sociaaldemocratische) bewegingen als socialisme zou worden beschouwd. Hij vindt vooral overeenkomsten met het gezindheidssocialisme van Hendrik de Man, dat net als de Hitlerianen afscheid nam van materialisme en de wil belangrijker vond dan materiële voorwaarden, zoals opheffing van de privé-eigendom van productiemiddelen. Daarmee is het socialisme van de NSDAP echter nog niet dat van de SPD, zoals de conferentie van 1932 laat zien. En verging het de Strassers en Röhms in de NSDAP niet zoals de reformisten en ‘nationaalsocialisten’ in de SPD? Was Hitlers socialisme hetzelfde als het hunne? En wat te denken van het in Duitsland krachtig angstcomplex omtrent inflatie? Veel infrastructurele investeringen van de nazi’s dienden bovendien oorlogsvoorbereiding, de werkeloosheid nam spectaculair af als gevolg van die voorbereidingen. Adam Tooze heeft in zijn recente *Wages of destruction. The making and breaking of the nazi economy* (Londen 2006) laten zien dat het Hitlerregime daarmee het land financieel zo uitputte, dat het in 1939 eigenlijk niet in staat was een oorlog te voeren. Götz Aly heeft in 2005 in zijn geruchtmakende boek *Hitler’s Volksstaat. Raub, Rassenkrieg und nationaler Sozialismus* – Van Doorn gaat eraan voorbij – betoogd dat de nazi’s hun vorm van socialisme verwezenlijkten op kosten van rijken, joden en bezette gebieden. Zijn conclusie, dat Hitler een inkomensnivellering heeft bereikt, wordt ernstig bestreden en ook is het niet zo dat de winsten van de bedrijven daalden. Oorlog en deficitair financieren of roof van plutocraten en andere volken pasten echter geenszins in de sociaaldemocratische politiek. En terecht zou ik zeggen.

Bert Altena

Erasmus Universiteit Rotterdam

Cordula Rooijendijk, *Alles moest nog worden uitgevonden* (Amsterdam: Atlas, 2007) 344 p. ISBN 9789045013671

Alles moest nog worden uitgevonden luidt de titel van een wervelend boek over de geschiedenis van computers in Nederland in de periode 1940-2000. Het is een echte *pageturner*: spannende jongensverhalen over hete breinen en ratelende kaarten zuigen je mee in de wordingsgeschiedenis van computers. Enigszins vreemde maar lieve jongens solderden onder het genot van chips en cola aanvankelijk kamergrote, maar gaandeweg steeds kleinere computers en tenslotte modems in elkaar. Het boek is chronologisch opgebouwd: achtereenvolgens behandelt Rooijendijk de geschiedenis van de enigma-krakers in de oorlog, de eerste elektronische computer (ENIAC), de eerste commerciële elektronische computer (UNIVAC), de eerste elektronische computers in Nederland (ARRA, ZEBRA, PETER), de Personal Computer, en de opkomst van internet.